
Uusi andmeid Mihkli kiriku vanemast ajaloost

Ain Mäesalu

Mihkli kirik asub praegusel Pärnumaal Mihkli külas, Pärnu linnast umbes 40 km loode pool. Kirikust linnulennult umbes 6 km kaugusel soosaarel paiknev muinasaegne Soontagana maalinn¹ oli andnud nime kogu muistsele kihelkonnale, mis jäi keskajalgi domineerima kirikukihelkonna nimetusena. Esmakordselt 1359. aastal mainitud kihelkonna² kirikut märgitakse tema kaitsepühaku püha Miikaeli

---

¹ Esimene ülevaade Soontagana maalinnast ilmus ÕES-i toimetiste esimeses numbris: A[lexander Friedrich von] Hueck. Notizen über einige Burgwälle der Ureinwohner Liv- u. Ehstlands. – Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, I: 1, Dorpat, 1846, lk 51–53. (http://books.google.ee/books?id=sFIx AQAAMAAJ&pg=PA52&lpg=PA52&dq=Soontagana&source=bl&ots=ql29hUg NCn&sig=3evLLGiK_HKJvHQwlv8rC8n3Gk0&hl=et&sa=X&ei=hMUJTEAc724Q SWr4G4DA&ved=0CB0Q6AEwAA#v=onepage&q=Soontagana&f=false). Põhjalikuma artikli Soontagana maalinnast koostas Tartu ülikooli ajaloo professor Friedrich Kruse ja see avaldati samuti ÕES-i toimetistes: [Friedrich Karl Hermann] Kruse. Über die Burg Soontagana in Estland und deren Umgegend, nebst Dr. Wendt's Beschreibung und Plan dieser Burg. – Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, III: 1, Dorpat, 1854, lk 48–78. Kokkuvõtte järgnevatest Soontagana maalinna uurimistöödest ja selle kohta ilmunud kirjandusest: Evald Tõnisson. Soontagana maalinn. – Evald Tõnisson. Eesti muinaslinnad. Toimetanud ja täiendanud Ain Mäesalu ja Heiki Valk. (Muinasaja Teadus, 20). Tartu–Tallinn 2008, lk 266–269.

² Kihelkonnapreestri vahetumist, ühtaegu aga ka kihelkonna olemasolu mainivad järgmised allikad: Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Bd. VI. Riga, 1873, reg.1144; Leonid Arbusow. III Römischer Arbeitsbericht: VI Die Livonica aus dem Regesta Avenionensis 1352–1362. – Latvijas Universitātes raksti. Acta Universitatis Latviensis. Filoloogijas un filosofijas fakultātes serija, I, 3. Rīga, 1929, nr 64, lk 126; Artur Motzki. Livonica aus dem Suplikenregistern von Avignon (1342 Okt. 11 – 1366 Mai 9). – Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Bd. XXI, Riga, 1911–1928, nr 82, lk 141.

järgi kirjalikes allikates esmakordselt alles 1528. aastal.³ Seejärel oli pikka aega käibel nimetus Mihkli kirik Soontaganas (*St. Michael in Soontacken*). Alles sajandeid hiljem muutus peaingel Miikaelist tulenenud Mihkli järk-järgult domineerivaks nii kiriku kui kihelkonna nimetusena. Mihkli kihelkond oli uusajal üpris omapärane, sest üks osa tema territooriumist jäi Läänemaale ja teine osa Pärnumaale. Pärast Põhjasõda oli Mihkli kihelkond poolitatud koguni Eestimaa ja Liivimaa kubermangu vahel.

Paekividest ehitatud Mihkli kirikuhoone rajamisaeg pole teada. Tegemist on siiski Pärnumaa vanima pühakojaga, mis kuulub ühtlasi eakaimate hulka kogu läänepoolses Eestis. Sellisele järeldusele jõudis tunnustatud keskaegse arhitektuuri asjatundja Villem Raam 1986. aastal, mil ta tegi kirikus suhteliselt väikesemahulisi uurimistöid.⁴ Esmajoones võlvide ehitusviisi põhjal pakkus Raam välja, et praegune võlvitud kirikuhoone võib olla rajatud isegi 13. sajandi IV veerandil.⁵

2011. aasta augustis tehti Mihkli kirikus eeltöid uue katuse ehitamiseks. Kõigepealt hakati eemaldama kiriku võlvidele sajandite jooksul kuhjunud umbes 2–3 m paksust prahikihti. 19. augustil tuli kaevamise käigus ligikaudu meetripaksuse katusekivide- ja mõrditükkide lademe alt välja mullakiht, mis sisaldas inimeste luid. Õnneks informeeris töid teostanud kohalik mees Toomas Maarand sellest kohe Pärnumaa muinsuskaitseinspektoreid. Seetõttu viidi 22. augustist 11. septembrini Mihkli kiriku võlvidel läbi arheoloogilised kaevamised Muinsuskaitseameti finantseerimisel ning käesoleva artikli autori ja Tartu Ülikooli arheoloogiadoktorandi Martin Malve juhendamisel. Koos kohalike töömeestega eemaldati võlvide pealt kokku umbes 230 tonni mulda, paekivide, mõrdi- ja katusekivide tükke ning muud prahti.

---

³ Leonid Arbusow. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. – Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1911, 1912 und 1913, Teil 4. Mitau, 1914, lk 331.

⁴ Villem Raam. Mihkli kirik. Vahearuanne Pärnu Mihkli kirikus tehtud sondaazide ja avamiste kohta. Kultuurimälestiste Riiklik Projektseerimise Instituut. Tallinn, 1986 (käsikiri Muinsuskaitseametis).

⁵ Villem Raam. Mihkli kirik. – Eesti Arhitektuur, 2. Läänemaa, Saaremaa, Hiiumaa, Pärnumaa, Viljandimaa. Üldtoim. V. Raam. Tallinn, 1996, lk 149–150.

Käesolev artikkel baseerub 16. novembril 2011. aastal Tartus Õpetatud Eesti Seltsi 1356. koosolekul peetud arheoloogiliste kaevamiste tulemusi analüüsival ettekandel. Kõigepealt on huvitav märkida, et see polnud ÕES-is sugugi esimene ettekanne Mihkli kirikust. 5. (17.) oktoobril 1894. aastal kõneles 606. ettekandekoosolekul Nõo kirikuõpetaja Martin Lipp intrigeerival teemal „Ühest leiust Mihkli kirikus“.⁶

Mihkli kiriku 19.–20. sajandi ajaloost on varasemate aegadega võrreldes suhteliselt palju teada, sest säilinud on käsikirjaline kirikukroonika, mis sisaldab mitmesugust informatsiooni alates 1807. aastast.⁷ Osaliselt sellest pärinevat andmestikku, aga ka rohkesti muud täiendavat teavet leidub koguni kolmes erineval ajal välja antud Mihkli kirikust kõnelevas raamatukeses.⁸ Seetõttu pööratakse järgnevalt arheoloogiliste kaevamiste ainese analüüsi kõrval enam tähelepanu Mihkli kiriku vanemat ajalugu puudutavatele vähemtuntud faktidele ja probleemidele.

---

⁶ Martin Lipp. Ein Fund in der Kirche zu St. Michaelis. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1894. Dorpat, 1895, lk 136–138. Artiklis mainitakse, et 1891. aastal Mihkli kiriku torni remondi ajal leiti ühest võlvitud ruumist vanu kirikuraamatuid ja mõningaid teisi materjale. Edasi antakse lühiülevaade ühest leiust – pastor Heinrich Gösekeni 1694. aastal koostatud kirjatööst, milles kõneldakse nii kiriku olukorrast kui ka kohaliku rahva kommetest ja eluolust. Gösekeni aruande oli kohalik Mihkli kirikuõpetaja avaldanud mõnevõrra varem tunduvalt pikemal kujul, vt Hermann Lezius. Eesti rahva vaimulikust ja kiriklikust elust ja usust aastal 1694. – Ristirahva Pühapäevaleht 1894, 27. september, 2. oktoober (<http://dea.nlib.ee/fullview.php?frameset=1&pid=s546205&nid=46838>). Tegemist on vägagi huvitava kirjutisega, milles loetletakse üles näiteks kihelkonna alal kasutusel olevad külakalmed, ohvripaigad, rahva poolt tähistatavad paganlikud pühad, räägitakse talupoegade mängutubadest ja ebausukommetest jne.

⁷ Kirchenberichte St. Michaelis in Soontak 1891–1917. Kirikukroonika alates aastal 1807 (foolioformaadis käsikirjaline köidetud raamat, milles on suurem osa lehekülgi nummerdamata; Mihkli kiriku koguduse valduses).

⁸ Julius Feldmann. Mihkli kiriku ajalugu Läänemaal. Pärnu, 1910; Juhan Truu. Mihkli kirik Läänemaal. Pärnu, 1935; Elmu Rukki, Toomas Maarand. Mihkli kirik ja kogudus. Tallinn, 1992.

Inimluud ja leiud

Inimluude leidmine Mihkli kiriku põningult oli küll üllatav, aga mitte päris erandlik, sest neid on paari Eesti kiriku võlvide pealt varemgi leitud. Pikaajaliselt kirikute restaureerimisega tegelenud Juhan Kilumetsa suulistel andmetel on inimluud avastatud näiteks Hanila ja Järva-Madise kirikutest. Hanilas olevat töömehed 1859. aastal leidnud võlvide pealt koguni seitse luustikku, mis olid maetud 6–7 jala paksuse mullakihi alla, kusjuures neist osal paiknesid pead ida, teistel lääne suunas. Leidjad tõid luud alla ja matsid maha. Kohalik pastor kuulis skelettide leidmisest alles 12 aastat hiljem ja kirjutas sellest ajalehes.

Mihklis sai juba uurimistööde alguses selgeks, et terveid skelette võlvide peal siiski pole, sest luud paiknesid mullakihis segamini. Ilmselt olid need sinna sattunud koos ülesveetud mullaga, mis võeti tõenäoliselt kiriku ümbrusest, kus paiknes kesk- ja uusaegne kalmistu. Osa kaevamistel kogutud 55 leiust kujutasid endast tüüpilisi matusepanuseid. Nendeks võib pidada pronksist sõrmust, kolme raudnuga, rauast vööpannalt ja nelja hõbemünti. Paelakujulisest pronksiribast tordeeritud keskosaga spiraalsõrmus kuulub sõrmusetüüpi, mis oli Eestis levinud peamiselt 15.–17. sajandil, aga kõige enam on neid leitud 16. sajandi matuste juurest.⁹ Kõik kolm nuga esindavad 15.–16. sajandil levinud noatüüpi, mille laia lapiku rootsu külge kinnitati neetide abil kahelt poolt luust või puust käepidemeosad. Üks neist, millel on käepideme otsas ka kaunistused, on suhteliselt haruldane ning sarnaneb Tartumaalt Makita kalmest pärit kahe 16. sajandi naistematuse juurest leitud noaga.¹⁰

Algselt võisid matusepanusteks olla ka Mihkli kiriku võlvidepealset mullast leitud neli hõbemünti:¹¹ Liivimaa ordu, Tallinn, Wolter von Plettenberg, scherf, pärast 1515 (?); Riia, vabalinn, killing, 1577; Rootsi, Riia, Gustav II Adolf, killing, 1621; Rootsi, Liivimaa, Karl XI, killing, 1664.

---

⁹ Heiki Valk. Lõuna-Eesti sõrmused 13.–17. sajandil. – Arheoloogiline kogumik. Toim. V. Lang ja L. Jaanits. (Muinasaja teadus, 1). Tallinn, 1991, lk 186.

¹⁰ Heiki Valk. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD. (CCC Papers, 3). Visby, Tartu, 2001, lk 55, tahvel XVIII:14.

¹¹ Mündid määras Mauri Kiudsoo Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudist.

Foto 1. Kaevamistel leitud raamatukaante sulgurid. Foto: Ain Mäesalu.
Photo 1. Book clasps found from soil on top of the vaulted ceiling.

Lisaks neile leiti kaevamistel veel üks münt – Tallinnas 1667. aastal vermitud Karl XI öör, aga see polnud seotud matustega. Münt asus mõrdikamaka sees ja leidmise hetkel oli temast näha vaid väike servaosa.

Kõige haruldasemateks leidudeks ühe maakiriku kohta olid kaks pronksist raamatukaante lukkumit ehk sulgurit, mille välispinnal võib näha ornamentide ja laiguti on säilinud isegi kuldamise jälgi (foto 1). Üldkujult ja kaunistusmotiividelt omavad vaadeldavad leiud sarnaseid jooni esmajoones Põhja-Saksamaal ja teatud määral ka Hollandis 16. sajandil levinud raamatukaante sulguritega.¹²

---

¹² Georg Adler. Handbuch Buchverschluss und Buchbeschlag: Terminologie und Geschichte im deutschsprachigen Raum, in den Niederlanden und Italien vom frühen Mittelalter bis in die Gegenwart. Wiesbaden, 2010, jn 5–5b, 5–43, 7–03, 7–08.

Foto 2. Lääneseinas avastatud laetalade kinnitusavad. Vahetult nende all on näha kiriku krohvitud siseseina. Foto: Ain Mäesalu.

Photo 2. Holes for beams in the western wall of the church and remnants of plaster revealed under the holes.

Foto 3. Idaseinas avastatud aknaava, mis oli võlvide rajamisel kinni müüritud. Foto: Ain Mäesalu.

Photo 3. One of the windows that had been partly walled in with the construction of the vaulted ceilings, found in the eastern wall of the church.

Võlvidele veetud mullast leiti veel 26 aknaklaasi kildu, millest osal esines värvilisi maalinguid. Klaasikillud pärinevad tõenäoliselt kirikuakendest ja viitavad võimalusele, et mulda võeti kirikumüüride väliskülje vahetust lähedusest.

Kuna üks tõenäoliselt matusepanuseks olnud münt on vermitud 17. sajandi teisel poolel, siis võib arvata, et mulla ja luude ülestassimine võis aset leida mitte enne 18. sajandit, sest maetud pidid selleks ajaks juba piisavalt kõdunenud olema. Tõenäolisemalt tehti seda isegi 19. sajandil ehk pärast seda, mil kiriku alla ja selle ümbrusesse matmine oli juba lõpetatud. Kuigi vastav ukaas, millega keelati kirikutesse ja kirikuaedadesse matmine ning nõuti surnuaia rajamist vähemalt 300 sülla (0,6 versta) kaugusele, anti välja juba 19. detsembril 1772. aastal¹³, jõuti Mihklis selle täitmiseni alles mitmekümne aasta pärast. Praeguseni kasutusel olev Mihkli surnuaed rajati 1801. aastal, kusjuures selle sissepühitsemine ja matmiseks avamine toimus veel kaks aastat hiljem.¹⁴

Mulla ja luude võlvide peale ülestassimise põhjustest pole midagi teada. Arutluse all on olnud erinevaid hüpoteese, aga kõige tõepärasemana tundub, et kellelgi tekkis millalgi mõte nõnda kirikut soojustada. Näiteks on meil siin-seal majade soojustamiseks kaetud põõningu pörand saepuru-, savi-, liiva- või mullakihiga.

Kirikuhoone varasematest ehitusjärgudest

Võlvide pealt prahi ja mullakihi eemaldamine tõi ilmsiks ühtlasi uusi andmeid Mihkli kiriku ehitusloo kohta. Kaevamistel selgus, et enne võlvide ehitamist oli paekivist müüridega kirik olnud lihtsa talalaega, millele viitasid paekiviseintes avastatud avauseid (foto 2). Vahetult talaaukude all tuli kirikumüüride sisepinnal välja krohvijäänuseid, mis näitab, et sel perioodil oli pühakoda seest juba krohvitud. Kiriku idaseinas paljastusid ühtlasi kaks varasemat 70 x 70 cm suurust aknaava, mis olid võlvide rajamisega kinni müüritud (foto 3) ja pidid pärinema vanemast kivihoonest. Kiriku lääneseina mõlemast

¹³ Mati Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Tartu, 2000, lk 185.

¹⁴ J. Truu. Mihkli kirik, lk 31.

Foto 4. Kunstiajaloolane Kaur Altko pildistab põhjaseinas väljakaevatud müürikäiku. Foto: Ain Mäesalu.

Photo 4. Art historian Kaur Altko photographing the excavated passageway in the northern wall of the church.

Foto 5. Mõistatuslikud müüri läbivad augud kiriku põhjaseinas. Foto: Ain Mäesalu.

Photo 5. Holes discovered in the northern wall of the church.

nurgast avastati aga läbi müüri ulatuvad augud, milles asusid omal ajal puittalad. Need augud viitavad sellele, et läänesena välisküljel võis juba kiriku varasel etapil paikneda rödu või koguni kaitserödu.

Mihkli kiriku kaitsefunktsioonile viitab ka tema põhjaseina ülaosa müüri sees olev umbes kahemeetrine käik, mis uurimistööde ajal taas lahti kaevati. Käigu kaudu sai minna esialgse talalae peale. Hiljem võlvide ehitamisel laoti pööningule minekuks lisaks veel paeplaatidest trepp (foto 4). Nimetatud käiku pääses vaid kiriku kooriruumi seinas oleva ukseava kaudu, mis paiknes põrandast umbes 4 m kõrgusel, ja selleks oli omal ajal vaja kasutada ilmselt redelit.

Kiriku põhja- ja lõunamüüri pealispinnast 80–90 cm allpool asusid ebakorrapäraste u 1–3meetrise vahedega läbi enam kui meetripaksuste seinte ulatuvad augud (foto 5). Aukude kuju ja mõõtmete põhjal võib arvata, et nendes paiknesid omal ajal kuni 15 cm läbimõõduga ümarpalgid, mille funktsioon pole täpselt teada. Võib üksnes oletada, et need läbi seinte ulatuvad palgid olid kiriku mingil ehitusjärgul seotud kas tellingute kinnitamisega või toestasid nad hoopis kirkumüüri välisküljel paiknevat puidust kaitserödu. Tõenäoliselt on tuntud kunstiajaloolane Voldemar Vaga Mihkli kiriku kaitseotstarbelisusest kirjutades just nende aukude põhjal märkinud: „Pikihoone oli osaliselt varustatud kaitsekäiguga“.¹⁵ 2001. aasta uurimistöödel Kirde-Eestis Jõhvi kirikus on analoogilisi auke seostatud samuti 16. sajandist pärineva kaitseröduga.¹⁶

Kaevamistel avastatud uued andmed Mihkli kiriku vanemast ehitusloost on väga huvitavad. Seda tõdesid ka kunstiajaloolane Kaur Alttoa ja arheoloog Villu Kadakas, kes käisid kaevamisi vaatamas ning jagasid lahkelt omapoolseid väärtuslikke tähelepanekuid avastatu lahtimõtestamiseks. Paraku jäi algse, talalae kiriku rajamisega esialgu siiski veel dateerimata. Selle ja mitmete teiste probleemide

---

¹⁵ Voldemar Vaga. Kirikud ja kloostrid. – Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn, 1965, lk 128.

¹⁶ Villu Kadakas. Jõhvi Church – a Peculiar Fortification Seized in the Livonian War Near Narva. – *Castella Maris Baltici* 8. Ed. by A. Caune and I. Ose. Riga, 2007, lk 98–99; Villu Kadakas. Jõhvi Mihkli kirik. – Jõhvi kindluskirik – legendist tegelikuseks. (Jõhvi Muuseumi Seltsi Toimetised, 1). Jõhvi, 2003, lk 9 jj.

lahendamiseks on Mihkli kirikus vaja teha täiendavaid arhitektuuriajalooalaseid uurimistöid.

Kirikuelu algusest

Henriku Liivimaa kroonika järgi tegid ristisõdijad esimese sõjaretke Soontaganasse 1210.–1211. aasta vahetusel, aga sel korral tegeldi peamiselt röövimisega ja ristimist ei mainita.¹⁷ 1215.–1216. aasta aastavahetuse retkel piirati Soontagana maalinna 9 päeva ja kui linnuse kaitsjad palusid paljude surnute ja haavatute, aga ka vee ja toidu puuduse tõttu rahu, siis 11. päeval lasti preester Godfrid linnusesse ristima.¹⁸ Ulatuslikumat ristimist siiski ilmselt ei toimunud, millele viitab üks lõik kroonikast 1226. aasta kohta: „Need preestrid aga, Petrus Kaikinwalde koos oma kaasvenna, teise preestriga läksid Soontaganasse ja mereäärsed võtsid nad röömuga vastu ja kuulsid neilt jumala sõna, ja nad ristisid mehed, naised ja lapsed, kes varemini olid jäänud ristimata, niihästi Soontaganas kui ka Maianpathes ja Paehalles. Ja seejärel pöördusid nemadki röömustades Liivimaale tagasi“.¹⁹

Soontagana maalinna arheoloogilistel kaevamistel, mida juhendas 1965. aastal Aita Kustin ja 1966–1971 Evald Tõnisson, leiti kaks pronksist ristripatsit ja ühe hõbedast eksemplari katke.²⁰ Ristikeste praeguse uurimisseisu juures ei saa neid täpsemalt dateerida kui 11.–13. sajandiga. Ristripatsite tõlgendamine on küllalt keerukas küsimus, sest omal ajal ei pruukinud neid kanda üksnes ristitud isikud.²¹ Kuna leitud hõberistike, mille sarnaseid teisi eksemplare pole mujalt Eestist

---

¹⁷ Heinrichi Chronicon Livoniae. Henriku Liivimaa kroonika. Tõlkinud Richard Kleis. Toimetanud ja kommenteerinud Enn Tarvel. Tallinn, 1982, XIV, 10.

¹⁸ HCL XIX, 8.

¹⁹ HCL XXIX, 7.

²⁰ Ain Mäesalu. Soontagana maalinna. Tartu, 1978, lk 102, tahvel XIV: 1 (käsikirjaline diplomitöö, asub Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi arheoloogia raamatukogus).

²¹ Vt Tuuli Kurisoo. Ristripatsid Eesti 12.–13. sajandi laibakalmistutes – ehted, kristlaste või paganate tunnused? Tartu, 2011 (käsikirjaline bakalaureusetöö, asub Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi arheoloogia raamatukogus). Vt http://www.arheo.ut.ee/docs/BA11_Kurisoo.pdf

teada, on selgelt katki murtud, siis võidi teda omal ajal siin vähe-
malt viimati kasutada lihtsalt ka nn kaaluhöbedana kaubatehingutes.

Mitu Henriku Liivimaa kroonikat ja selle autori elukäiku uurinud
tuntud ajaloolast on välja pakkunud, et Soontaganas võis kohaliku
kihelkonnavaimulikuna mõnda aega tegutseda isegi kroonik Henrik,
tõenäoliselt ajavahemikus 1227–1234.²² See oletus vajab põhjalikumat
arutelu.

Kroonik Henriku elust ja tegevusest on pärast Saaremaa valluta-
mist 1227. aastal väga vähe teada. Enamik ajaloolasi on siiski Georg
Berkholz'i tõestusest peale veendunud, et kroonik Henrik on samas-
tatav paaris dokumendis nimetatud Henrikuga Papendorfst²³, kes
esines 1234. aastal tunnistajana ühel protsessil, samuti 1259. aastal
maavaldus- ja piiriküsimustes.²⁴

Viimast kajastavas dokumendis on vaadeldava küsimuse jaoks
oluline üks lause, millest parema ülevaate saamise huvides jäeti
mõned seda probleemi mittepuudutavad osad vahepealt välja:

„Dominus Henricus plebanus de Papendorpe iuratus dixit, quod a tempore quo
sedit in parrochia Sontakela, vidit [...], quod Lyvones [...] habuerunt terminos
suos usque in fluvium, [...] Orwaguge [...]“²⁵

---

²² Georg Berkholz. Vermischte Bemerkungen zu der vorstehenden Mittheilung
Dr. Perlbachs. – Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und
Kurland's. Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der
russischen Ostsee-Provinzen. Bd. 13. Riga, 1886, lk 43; Heinrich Laakmann. Zur
Geschichte Heinrichs von Lettland und seiner Zeit. – Beiträge zur Kunde Est-
lands XVIII, Heft 2. Reval, 1933, lk 71; Sulev Vahtre. Muinasaja loojang Eestis.
Vabadusvõitlus 1208–1227. Tallinn, 1990, lk 8.

²³ Papendorf on Lätis tänapäevase Rubene varasem saksakeelne nimetus. Rubene
asub Valmiera linnast umbes 15 km edela pool ja sealse kiriku juurde on paigu-
tatud mälestuskivi kroonik Henrikule.

²⁴ G. Berkholz. Vermischte Bemerkungen, lk 40–44; Leonid Arbusow, Albert
Bauer. Einleitung. – Heinrichs Livländische Chronik. Scriptorum rerum Germa-
nicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi.
Bearb. von Leonid Arbusow und Albert Bauer. Hannover, 1955, lk XIV–XV; Paul
Johansen. Kroonika kui biograafia. – Kaugete aegade sära. Koost. Jüri Kivimäe.
Tartu, 2005, lk 260–261; Enn Tarvel. Sissejuhatus ja kommentaarid. – Heinrichi
Chronicon Livoniae. Henriku Liivimaa kroonika. Tõlkinud Richard Kleis. Toi-
metanud ja kommenteerinud Enn Tarvel. Tallinn, 1982, lk 6; jj.

²⁵ Max Perlbach. Urkunden des Rigaeschen Capitel-Archives in der Fürstlich
Czartoryskischen Bibliothek zu Krakau. – Mittheilungen aus dem Gebiete der

Eestikeelses tõlkes kõlab see järgmiselt:

„Papendorpe kirikhärra isand Henricus ütles vande all, et ajast, mil ta asus Sontakela kirikukihelkonnas, nägi ta [...], et liivlaste [...] piirid ulatusid [...] Orwage²⁶[...]“.²⁷

Leonid Arbusow ja Albert Bauer, kes on Henriku kroonika ja selle autori elukäigu kõige autoriteetsemad uurijad, pole kahelnud tema Soontaganas viibimises, on aga välja pakkunud, et 1259. aasta kohtuprotokollis võis kajastuda hoopis ristimisretk Soontaganasse 1226. aastal, mille kirjelduses mainitud ilma nimeta preestriks võis olla Henrik ise.²⁸ Sellest jutustavat kroonikalõiku tsiteerin juba eespool.

Arutletavat küsimust viimati käsitlenud Alan V. Murray on 1259. aasta kohtuprotokollil põhjal veendunud, et kroonik Henrikut märgitakse selles kui *Sontakela*'s ametis olnud preestrit.²⁹ *Sontakela* nime identifitseerimisel vihjab ta aga alternatiivina ka *Sotecele* linnusele Lätimaal, mis kuulus lätlaste vanemale Russinile ja mida mainitakse Henriku kroonikas vaid ühel korral.³⁰ Siinkohal võib küll vastu väita, et 1259. aasta dokumendis märgitakse siiski selgelt *Sontakela* kirikukihelkonda ja ühtki teist nii sarnase nimega kihelkonda peale Soontagana pole teada ei Eestis ega Lätis.

Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's. Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen. Bd. 13. Riga, 1886, lk. 21–22.

²⁶ Orwage on ilmselt Orajõgi Orajõe mõisa ja küla juures Hädemeeste vallas Pärnumaal.

²⁷ Selle dokumendi ladinakeelses lauses on vaadeldava probleemi jaoks väga olulisel kohal sõna „sedit“, mille tõlkimisel eesti keelde kasutati kõige neutraalsemat vastet – „asus“. Tegelikult on see ladinakeelne tegusõna mitmetähenduslik. Saksakeelsetel aladel tähendas ta eelkõige „istuma“, aga ühe Inglismaa keskaegsetele näidetele toetuva sõnaraamatu põhjal on seda omal ajal kasutatud isegi „ametis olema“ tähenduses (vt Jan Frederik Niermeyer. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. Leiden, 1976, lk 952). Vaadeldava lause konteksti arvestades sobiksid ka need mõlemad sõnad.

²⁸ L. Arbusow, A. Bauer. *Einleitung*, lk XIV.

²⁹ Alan V. Murray. *Henry the Interpreter: Language, Orality and Communication Thirteenth-century Livonian Mission. – Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*. Ed. by Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen. Farnham, 2011, lk 132–133.

³⁰ HCL XII, 6.

Tunduvalt keerukam on kindlaks teha aega, millal võis Henrik Soontaganas ametis olla. Liivimaa kroonika andmetel sai temast 1208. aastal Ümera ümbruses elavate lätlaste preester, ilmselt asukoha Papendorfis (Rubenes), ja seniste arvamuste kohaselt tegutses Henrik seal kuni kroonikas käsitletud sündmuste lõpuni ehk siis 1227. aastani. Hiljem on tõenäoliselt just teda nimetatud 1234. ja 1259. aastast pärinevates dokumentides ning mõlemal korral samuti Papendorfi kihelkonnavaimulikuna. Neid andmeid arvesse võttes on seni välja pakutud esmajoones n-ö vahepealset aega.

G. Berkholti oletuse kohaselt võis Henrik Soontaganas preestrina tegutsema asuda vahetult pärast Saaremaa-sõjakäiku 1227. aastal³¹, H. Laakmann pakkus välja mingi perioodi ajavahemikust 1227–1234³², millist arvamust toetas ühtlasi S. Vahtre.³³ Erinevalt eelviidatud ajaloolastest ei välista A. V. Murray aga võimalust, et Henrik võis teatud ajal olla preestriametis koguni kahes kohas samaaegselt.³⁴ Viimast oletust arvestades võib kõne alla tulla ka 1226. aasta, mis vajab lähemat selgitamist.

Henriku elu üks kõrgpunkte oli paavsti legaadi Modena Wilhelmi³⁵ visitatsioonireis siia 1225. aasta juunist 1226. aasta suveni. Henrikust sai legaadi pidev saatja ja tõlk pikkadel ringkäikudel läbi Läti- ja Eestimaa. Modena Wilhelmi ja tema tegevuse kohta on kroonikasse kirja pandud vaid ülistavaid kiidusõnu, mis lubab arvata, et paavsti legaati suhtus ka Henrikusse vähemalt heatahtlikult, kui mitte isegi soosivalt. 1226. aasta veebruaris jõudis Modena Wilhelm Tallinna, kus kroonika järgi toimus tema siinviibimise viimane tülide lahendamine ja maadejagamine. Legaadi ühe otsuse, mis võib puudutada ka käesolevat probleemi, toob Henrik välja järgmises

---

³¹ G. Berkholtz. Vermischte Bemerkungen, lk 43.

³² H. Laakmann. Zur Geschichte, lk 71.

³³ S. Vahtre. Muinasaja loojang, lk 8.

³⁴ A. V. Murray. Henry the Interpreter, lk 133.

³⁵ Kroonika ladinakeelses tekstis on tema nimekujuks *Modena Guillelmus*, aga käesolevas artiklis nimetatakse teda Modena Wilhelmiks, mis on saanud eestikeelses ajalookirjanduses juba traditsiooniks. Modena Wilhelmi tegevusest vt Mihkel Mäesalu. Päpstliche Gewalt im Kreuzzugsgebiet: Gründete Wilhelm von Modena in Estland einen „Pufferstaat“? – Forschungen zur baltischen Geschichte, 6. Tartu, 2011, lk 11–30.

sõnastuses: „Selle kihelkonna aga, mis kutsutakse Mereäärne³⁶, koos muu Mereäärse maaga, Virumaa ja Järvamaaga võttis ta kõrgeima ülempreestri võimu alla. [...] Kui see kõik oli sooritatud, läkitas ta oma preestrid Mereäärsele maale ja pöördus ise Sakala kaudu Riiga tagasi.“³⁷ Järgnevat kroonikakirjeldust Petrus Kaikinwalde ja teise preestri, kelleks on peetud Henrikut, ristimistegevusest Soontaganas ning mujal ümbruskonnas tsiteerisin eespool.

Eeltoodu põhjal ei saa välistada võimalust, et Modena Wilhelm võis ise määrata Henriku kihelkonnavaimulikuku Soontaganasse. Kuna selleks momendiks tundusid kõik kohalike omavahelised võimutülid lahendatud olevat, võis paavsti legaat tasuda nõnda Henrikule talle osutatud teenete eest, sest kihelkonnapreestri koht oli ühtlasi sissetulekuallikaks. Seejärel lahkus kroonik Modena Wilhelmi saatjaskonnast ja kiirustas Läänemaale ristima. Henrik ise ei pidanud kahes kohas ametis olemist võib-olla eetiliseks,³⁸ mistõttu pole ta sellest kroonikas kirjutanudki. Aastakümneid hiljem vana mehena kohtus vande all olles pidi ta seda siiski tunnistama.

1226. aasta talve lõpul viibis Henrik Soontaganas ilmselt lühikest aega, sest kroonikast võib välja lugeda, et juba paastu ajal (8. märtsil) võis ta olla Riias,³⁹ aga kindlasti osales kroonik seal suve hakul Modena Wilhelmi ärasaatmisel.⁴⁰ Seejärel võis Henrik Soontaganasse tagasi pöörduda, sest 1226. aasta teise poole sündmustest on ta kroonikas kirjeldanud kõige detailsemalt neid, mis leidsid aset Läänemaal.⁴¹ Seda võiks kinnitada ka võimalus, et kui 1227. aasta jaanuaris läks suur ristisõdijate vägi Saaremaale, liitus Henrik sellega Pärnu jõe suudmes, mis jääb Soontaganast linnulennult umbes 40 km kaugu-

---

³⁶ Arvatakse, et Mereäärseks kihelkonnaks on nimetatud Soontaganat (E. Tarel. Sissejuhatus ja kommentaarid, lk 263, viide 22).

³⁷ HCL XXIX, 7.

³⁸ Kroonikat lugedes torkab silma, et Henrik tundis selgelt vastumeelsust poliitiliste intriigide, maadejagamiste, aga ka ametikohtadega sahkerdamise vastu. Ilmekaks näiteks on üks lõik kroonikas 1220. aasta sündmustest: „Vahepeal, mil teised tülitsesid maade valitsemise pärast, läks Ümera lätlaste preester jälle Ees-timaale [...] ristima“ (HCL XXIV, 5).

³⁹ HCL XXIX, 8.

⁴⁰ HCL XXX, 1.

⁴¹ HCL XXX, 2.

sele. Edasi liiguti üle merejää, millest alates on kroonika kirjeldus väga detailiderohke.⁴²

Saaremaalt 1227. aasta veebruaris tagasi pöördudes võis Henrik tõenäoliselt naasta Soontaganasse ja kirjutada seal ühtlasi oma kroonika viimase peatüki. Alates 1225. aasta juuni algusest, mil Henrik liitus Modena Wilhelmi saatjaskonnaga, kuni 1227. aasta veebruarini pole kroonikas väiksematki vihjet, et selle autor oleks viibinud Ümera ümbruses elavate lätlaste juures Papendorfis.

Mis ajani võis Henrik Soontagana kihelkonnavaimuliku ametis olla, on väga raske kindlaks teha. Tõenäoliselt tuleb kõne alla mingi aasta ajavahemikust 1228–1234, mil Saare-Lääne piiskopiks oli Gottfried, kelle ajal tehti seal mitmed läänistused ja ilmselt muidki ümberkorraldusi. 1234. aastal oli Henrik ühe dokumendi põhjal aga kindlasti tagasi Lätimaal Papendorfis.

Selle küsimuse arutelu lõpetamiseks on huvitav lisada, et kui kroonik Henrikust sai 1208. aastal Ümera ümbruses elavate lätlaste preester, siis alustas ta seal väga kiiresti kiriku ehitamist.⁴³ Kui eeltoodud oletus paika peab, et Henrik on Soontaganas tegutsenud kihelkonnavaimulikuna mitu aastat, siis pole välistatud võimalus, et tema eestvõtmisel ja kohalike ülikute toetusel püstitati ka seal esialgne kirikuhoone.

Kahjuks on vanemaid kirjalikke allikaid väga vähe säilinud ja esimene kindlam teade Soontagana (ehk Mihkli) kirikust pärineb alles 14. sajandist. 18. novembril 1359. aastal määras paavst Innocentius VI uueks kihelkonnapreestriks Soontaganas *Bernardus Caghener*'i, sest see koht oli vakantseks jäänud *Christian de Sonettatke* surma tõttu.⁴⁴ Paavsti kantselei registriraamatutest Vatikani arhiivis võib veel välja

---

⁴² HCL XXX, 3.

⁴³ HCL XI, 7.

⁴⁴ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Bd. VI. Riga, 1873, reg. 1144; Leonid Arbusow. III Römischer Arbeitsbericht: VI Die Livonica aus dem Regesta Avenionensia 1352–1362. – Latvijas Universitātes raksti. (Acta Universitatis Latviensis. Filologijas un filosofijas fakultātes serija, I, 3). Riga, 1929, nr 64, lk 126; Artur Motzki. Livonica aus dem Suplikenregistern von Avignon (1342 Okt. 11 – 1366 Mai 9). – Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Bd. XXI. Riga, 1911–1928, nr 82, lk 141.

lugeda, et 1430. aasta 12. jaanuaril on paavst Läänemaale Soontaganasse kinnitanud preestriks *Nicolaus Bütow*'i ehk teise nimega *Teschner*'i (või *Nicolay Beschener*?) ja sama aasta 17. mail *Thomas Butaw*'i, kusjuures vahepeal on ametis olnud veel *Albert Kerkun*.⁴⁵

Leonid Arbusow on erinevatest allikatest leidnud ka mõned 16. sajandi esimesel poolel teatud aastatel üles märgitud Soontaganas tegutsenud kirikhärrade nimed: *Joh. Jertow* 1501, 1502; *Wulfgang Smidt* 1528, *Friedrich Koninck* 1528, 1531, 1536, 1543 ja *Max Bruiningk* umbes 1550.⁴⁶ Alates 16. sajandi lõpust järgnevalt tegutsenud Mihkli kirikuõpetajate nimekiri on kirjanduses juba mitmel korral ära toodud.⁴⁷

Peidetud ja leitud kirikuvaradest

2011. aasta kaevamistöodel leiti kiriku pööningult lausa tõeline varandus – kolm kolmeharulist seinalühtrit. Need avastati lahtivõetud kujul kiriku põhja- ja lõunapoolse müüri pealispinnast 80–90 cm allpool paiknenud seinaukudest (foto 6), mille funktsiooni üle arutleti juba eespool. Lühtrid olid valmistatud ja kirikule kingitud 19. sajandi lõpul, aga ära peidetud II maailmasõja ajal, tõenäoliselt 1943. aastal.

Kõigepealt olid Mihkli kiriku varandused varjule viidud juba 1941. aasta suvel, sest sõja puhkedes hakkasid kohalikud mehed

---

⁴⁵ Repertorium Germanicum: Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation. Band. IV: Verzeichnis der in den Registern und Kameralakten Martins V. vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien, 1417–1431. Dritter Teilband, (L – Z). Herausgegeben vom Deutschen historischen Institut in Rom; bearbeitet von Karl August Fink. Hildesheim 2000 (Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Berlin 1958), vg 2839, 3556; Christina v. Torklus. Die Formierung der mittelalterlichen Kirche Livlands: Strukturen, Träger und Inhalte der kirchlichen Nacharbeit (13.–16. Jahrhundert). Bd. 3, Anhang. Bonn, 2012, lk 307.

⁴⁶ L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit, lk 332.

⁴⁷ Vt J. Feldmann. Mihkli, lk 18–20; J. Truu. Mihkli, lk 28–30; E. Rukki, T. Maarand. Mihkli, lk 6.

Foto 6. Põhjaseina müüriaugust leiti osadeks lahtivõetud seinalühter. Foto: Ain Mäesalu.

Photo 6. A dismantled sconce inside a hole in the northern wall of the church.

Nõukogude võimuorganitele vastu ja juulis-augustis peeti ümbruskonnas mitu lahingut.⁴⁸ Koguduse õpetaja Juhan Truu kirjutas sellest ajast käsikirjalises Mihkli kirikukroonikas, et kirikule kuulunud varandused olid hästi peidetud ja erilist kahju ei sündinud, hoolimata sellest, et „Majas võtsid kommunistid kuni 5 korda päevas ette läbiotsimisi. Otsiti kirikuriistu ja õpetajat“.⁴⁹

1943. aastal, kui sõjategevuseks vajati üha enam värvilist metalli, esitasid Saksa okupatsioonivõimud nõudmise ohverdada kirikukellad rinde heaks. Koguduse liikmed polnud sellega nõus ja 13. juuli ööpimeduse varjus võtsid kohalikud mehed Mihkli kiriku tornist 1684. aastal Stockholmis valatud kella maha, vedasid paari km kaugusele Niida mäele ja kaevasid ta liivasesse pinnasesse. Samal ööl viidi

⁴⁸ Herbert Lindmäe. Suvesõda Pärnumaal 1941 (Suvesõda, IV). Tartu, 2006, lk 265–272, 376–377; Mati Mandel. Kogu tõde Hirmus-Antsust? Tallinn, 2010, lk 38–49.

⁴⁹ Kirchenberichte St. Michaelis in Soontak (lehekülj nummerdamata, 1941. aasta sissekanne).

kirikust ära ka kroonlühtrid.⁵⁰ 1971. a suvel, mil kella peitmise eestvedajad olid surnud, hakati taas otsima ja 27. juulil leitigi kell üles ning paigutati kirikutorni tagasi.⁵¹

Osa kirikuvarandusi peideti ilmselt 1943. aastal siiski ka kiriku põõningule, nagu näitas seda seinalühtrite leidmine 2011. aastal. Lisaks oli 1986. aasta juunis Mihklis tehtud väikesemahulistel ehituslikel väliuuringutel kiriku põhjaseina salakäigust leitud juba eespool viidatud käsikirjaline kirikukroonika,⁵² millesse viimane sissekanne on tehtud 1942. aastal.

Kokkuvõte

2011. aasta augustis-septembris eemaldati Mihkli kiriku võlvide pealt kokku umbes 230 tonni mulda, paekivide, mördi- ja katusekivide tükke ning muud prahti. Sellega kaasnenud arheoloogilistel kaevamistel leiti rohkesti inimluid ja 55 numbrit leide, millest osa kujutas endast matusepanuseid. Luud olid kiriku võlvide peale toodud ilmselt 19. sajandil koos mullaga kiriku ümbruses paiknenud kesk- ja uusaegselt kalmistult.

Lisaks selgus kaevamistel, et algne kivikirik oli ilma võlvideta, lihtsa talalaega ja seest krohvitud. Kiriku põhjaseina ülaosas välja kaevatud kahemeetrine käik müüri sees viitas, et algselt oli tegemist kaitsekirikuga. Mihkli kiriku ehituslugu puudutavate probleemide lahendamiseks on vaja seal teha veel täiendavaid arhitektuurialaseid uurimistöid.

Mihkli kiriku ajaloo selgitamiseks pakuvad häid võimalusi ühtlasi kirjalikud allikad. Näiteks ühe 1259. aastast pärineva dokumendi analüüs toetas juba varem mitme ajaloolase esitatud arvamust, et Soontaganas võis kohaliku preestrina tegutseda mõnda aega isegi kroonik Henrik, kusjuures artiklis väljapakutud oletuse kohaselt võis tema ametisemääräjaks 1226. aastal olla isegi paavsti legaat Modena Wilhelm. Tegemist on siiski vaid hüpoteesiga, mida allikate

---

⁵⁰ E. Rukki, T. Maarand. Mihkli, lk 12.

⁵¹ Samas.

⁵² V. Raam. Mihkli kirik. Vahearuanne, lk 3.

nappuse tõttu pole võimalik tõestada. Mihkli kiriku ja kihelkonna kogu vanemat ajalugu puudutav andmestik pole aga käesoleva artikliga veel sugugi ammendatud.

Tänuavaldus

Tänan dr Tiina Kala Tallinna Linnaarhiivist, prof Anti Selartit, dr Heiki Valku ja doktorant Mihkel Mäesalu Tartu Ülikoolist abi eest selle artikli koostamisel.

NEW DATA ON THE EARLY HISTORY OF THE CHURCH OF MIHKLI

Summary

The church of Mihkli is located in Pärnumaa County, approximately 40 km north-west of Pärnu. It is unknown when the limestone building of the church was constructed. The current vaulted church was probably built in the fourth quarter of the 13th century.

Preparatory works for building a new roof for the church of Mihkli were carried out in August 2011. The removal of a layer of debris, which had cumulated on top of the vaulted ceiling of the church, uncovered a layer of soil containing human bones. The results of the archaeological excavations there have led to the assumption that the human bones were brought there in the 19th century together with soil taken from the immediate vicinity of the church, where there used to be a cemetery during the Middle Ages and the Early Modern period

Some of the 55 finds were originally grave goods. A bronze ring, three iron knives, an iron belt-buckle and four silver coins can be considered as such. The artefacts have been dated to the 15th and 16th centuries, whereas the coins were minted in 1515 (?), 1577, 1621 and 1664.

The 26 shards of window-glass, some with traces of painting, which were found in the soil, are probably remnants of the church windows. The extraordinary finds were two bronze book clasps that are similar to book clasps used in Northern-Germany and the Netherlands in the 16th century.

Three three-ponged sconces produced at the end of the 19th century were found in the holes in the walls located 80–90 cm below the top of the northern and southern walls of the church. The sconces were taken apart and hid in these holes in 1943 during the Second World War.

It is now clear, as a result of the excavations that the original stone church had been without vaulted ceilings, with a simple beam ceiling and plastered from the inside. A two metre long passage within the upper part of the northern wall of the church revealed that it had originally been a fortified church.

This paper also discusses if priest Henry, the author of the Chronicle of Livonia, could have acted for some time as the parish priest of Soontagana, which has been assumed by some historians on the basis of a legal document from the year 1259. As a hypothesis I propose, that Henry may have been appointed there in 1226 by the papal legate Guillelmus of Modena. Additionally, names of some of the parish priests of the church of Mihkli from the 14th to the first half of the 16th centuries are mentioned. These names were found in different sources and publications.